

bio je svakako na osvitku XIX veka na neki način koncentraciona tačka svih Hrvata, iz koje su dolazili svi pokreti kulturni i nacionalni.

Dalmacija, etnički bolje sačuvana nego Hrvatska, bila je nacionalno još neosveštenija, sa nekom maglovitom potsvešću o svojoj »slavljan-skoj« pripadnosti. S druge strane je ta Dalmacija bila sačuvala svoje municipalne statute, koji su kroz vekove gotovo neprekinuto izgrađivali neki embrion javnoga života.

Zakonodavstvo, venecijansko u Dalmaciji, hrvatsko-mađarsko u Hrvatskoj, garantovalo je u tim oblastima neki pravni poredak, koji, ocenjivan prema općim prilikama onoga vremena, nije bio idealan, ali je bio svakako viši od onoga u oblasti Turskoj, ili barem bio je manje tuđ osećanju naroda nego što je bio onaj.

Selo je bilo do zla Boga zapušteno i u Hrvatskoj i u Dalmaciji, gradovi zaostali i siromašni, ali u ovim poslednjima bio je ipak neki društveni i kulturni život, bilo je škola, klubova, štampale su se i čitale knjige, građani su se sastajali u kavanama i kasinama, ideje sa Zapada, iako sa zakašnjenjem, prožimale su i ustalasovale građanstvo.

* * *

Ovakva je otprilike bila fizijonomija ovih dveju oblasti u času kad je ćuh Velike Revolucije dopunuo i do balkanskog Podunavlja ideju narodnosti. Pokušajmo da ispitamo kojim metodama, kakvim aparatom i sa kojim delovanjem taj isti ćuh deluje u jednoj i u drugoj oblasti.

U banskoj Hrvatskoj počima narodno buđenje u trećem i četvrtom desetleću XIX veka, dok je u Šumadiji počeo deset do petnaest godina ranije da se primećuje jedan življi narodni život.

U Hrvatskoj na čelu pokreta, uz izvestan broj sinova građanskih i pripadnika sveštenstva, vidimo nekoliko pretstavnika stare hrvatske aristokratije (grofovi Kuševići, Draškovići Kulmeri, Erdedi, Rubido-Zichy, Kukuljevići, pa Jelačići, Pajačevići pa plemići Gaj Ostrožinski itd.), koji su na Zapadu, u Francuskoj, Beču ili Pragu prihvatili čitavu ondašnju kulturu i prigrlili liberalne ideje Velike Revolucije. U Šumadiji vidimo nekoliko jačih seljaka, ili seoskih trgovaca, koji odvajaju ličnom popularnošću, bistrinom uma i odvažnošću. Oni vode propagandu, organizuju škole i novinstvo, šire prosvetu i nacionalnu svest. Ovi spremaju ustanke i bude duh ustaničkog pregalaštva i kuraži. Oni osveštavaju stare hrvatske plemićke rodove uspomenom na staru slavu i staru državnost, rekrutuju kao operativnu vojsku višu i manju buržoaziju, preuređuju, preadaptiraju stare institucije prema novom duhu modernog nacionalizma. Ovi teraju age i begove, kidaju sa svim upravno-političkim institucijama, zemlju begovsku daju srbinu seljaku, a na ruševinama staroga poretka zidaju nov, svoj, primitivni, seljačko-eksperimentalni poredak društveno-politički, ne iznikao ni iz kakovih ideologija i bez potpore i smetnje ma kakve tradicije.

»Ilirci« su našli jedno slavno knjiško, inače historijski neopravdano ime za svoj narod, a književnu obnovu su pokušali da provedu sa vaskrsavanjem stare dubrovačke patricijske poezije (prva je knjiga »Matice ilirske«, Gundulićev »O s m a n«). Vuk Stefanović Karadžić,